

18 oktober 1914

Op verkenning voor de vluchtelingen.

Te Brussel was het zeer druk en vol en alleen de Duitse militairen, die in groten getale aanwezig waren, gaven het idee van een bezette stad. Wij spraken met verschillende mensen en merkten dat de vreemdste geruchten in omloop waren. De stemming bleek hier meer pro Engels te zijn dan te Antwerpen. Daar wij voor het donker terug wilden zijn, konden wij ons maar één uur te Brussel ophouden, hetgeen echter genoeg was om een indruk te krijgen. Alles gaat zijn gewone gang, de cafés zijn stampvol, levensmiddelen zijn er in overvloed (te Putte verzekerden de vluchtelingen ons dat er te Brussel hongersnood heerste) en alleen steenkolen zijn in prijs gestegen.

19 oktober 1914

Van Antwerpen naar Brussel.

Roosendaal, 18 oktober. Heden vertrokken van 8 uur tot 3 uur op alle hele uren treinen naar Merksem. Ze zijn niet overvol. Ook is er langs de wegen naar Antwerpen nog maar weinig van terugkerende vluchtelingen te bemerken. Gisteren ben ik er weer per auto heen geweest. Er komt wel wat meer levendigheid in de stad. 's Middags woonden we er voor het raadhuis een militair concert bij, waarop niet minder dan viermaal het Duitse volkslied werd gespeeld. De Antwerpenaren houden zich nog ver van deze vrolijke kopermuziek. Maar de Duitse officieren, in auto's, in equipages, dogcarts, victoria's, te paard en te voet, geven er elkaar rendez-vous. Juist trokken politieagenten toeterend rond, om de bevolking te waarschuwen, dat zij zich niet ongerust moet maken, als 's middags schietproeven met nieuw geschut zouden genomen worden.

Op het raadhuis werden onze papieren in orde gemaakt om meteen met de auto's vrij in en uit Brussel te komen. De weg erheen maakte een gruwzame indruk van oorlogsverwoesting. Mechelen is een ellendig verminkte stad, en de wonden in de rechtse gevel van die beroemde Romboutskerk, zij zijn om over te schreien. Van de prachtige kerkramen zijn de meeste open gaten geworden op de mazen van het lood; een enkel venster toont nog in de rijke kleurentinteling van enkele gespaarde ruitjes wat een ontroerende schoonheid hier ook al door de kanonnen is vernield. De spatten van de granaten besmeuren wreed de vroomheid van de toren, waarbinnen de machtige zang van de beiaard voorgoed is verstomd, waarlangs hier en daar in het verweerde gesteente de profileringen door het kanonnengeweld zijn kapotgeslagen. En dan al die huizen, met de armzalige witte lappen als vredesvlaggen er nog uit, als zeven doorboord van de kogels, stukgescheurd, ineengestort langs de verlaten straten. Hele dorpen in puin, de wegen, de tramrails doorwoeld als van een aardbeving, en de gevluchte bewoners, die terugkeren, moe met een pak op de nek, en die van hun woning, van hun bestaan niets terugvinden dan een zwarte ruïne, dan een hoop stenen en gruis. Ook staat er een enkele plank overeind op een hoop zand, waar gesneuvelden zijn begraven.

Maar uit de verte lokt Brussel met zijn lichten als een feestverlichting aan de avondhemel. Ja, de kleurigheid der Duitse uniformen geeft een nieuwe vrolijke noot aan het mondaine gewoel. Brussel, ongerept als kokette stad, naar de schijn zelfs vrolijk als altijd. De volle restaurants, de fonkelend lichte winkels, het frivole verkeer. En van nood geen sprake. Men serveert overal de gesoigneerde diners, men krijgt dezelfde goudblanke fluiten van witbrood, de magazijnen stallen er voor normale prijzen tot de fijnste delicatessen uit, en toen we vanmorgen om 5 uur nog even

in de Hallen gingen, was er groente, waren er vruchten, bloemen, wild, vlees, gevogelte te kust en te keur.

De Duitse bezetting is er rustig “ingebürgert”. Alleen, om negen uur moet alles naar bed. Dan sluiten de meeste koffiehuisen, alle winkels, tot zelfs het post- en telegraafkantoor.

Publieke gemakkelikheden houden hun deuren dicht, en om half tien was het diepe nacht op de boulevards, waar de elektrische manen op slag verschoten waren. Wij logeerden heel rustig in het hotel Métropole. In de donkere vroegte maakte de kelner excuses, dat hij ons nog maar enkel oorlogsbrood voor kon zetten. Op de verse broodjes werd gewacht.

Maar wel verstrakken de Brusselaars, verbijten zij hun haat, smoren ze een verwensing wanneer zij u voor Duitsers aanzien. En dan die ontspanning, die blijde verrassing, als ze uw Nederlands verstaan en in het Vlaams hun hart kunnen luchten. Een vrouw op de markt verkocht mij wat peren. Ze was strak, en vroeg een hoge prijs. “Ik ben Hollander,” zegde ik. Toen kwam de zon op haar gezicht, en ik mocht maar de helft betalen. Want van haar vent, soldaat, wist zij in zes weken geen nieuws. Misschien dat hij nu ook in Nederland bij al die goede mensen zat!

20 oktober 1914

We ontvangen uit Brussel de beide volgende publicaties, waarvan de eerste in de voorstad Vorst alleen werd aangeplakt op twee oktober, de tweede in Brussel en verdere voorsteden op negen oktober 1914. We laten ze hier volgen in de officiële Vlaamse tekst.

I. Bericht.

De Duitse militaire overheid beveelt mij het volgende af te kondigen:

Het Duitse gouvernement weet, dat het Belgisch gouvernement het inzicht heeft drie militieklassen binnen te roepen. Het Duitse gouvernement verbiedt ten stelligste, dat de jongelingen geboren in 1894, 1895 en 1896 naar het Belgisch leger treden. Van heden af zijn die mannen onder de oorlogswet geplaatst. Ze moeten in hun gemeente blijven, zo niet zullen zij streng gestraft worden. Indien ze erin gelukken te ontsnappen, zullen hun ouders het verantwoorden met hun eigen leven. Dat ze rustig thuis blijven en in dit geval zal er hen geen leed geschieden. De jongelingen, waarvan kwestie moet in persoon verschijnen op het gemeentehuis maandag vijf oktober 1914 te 9 uur 's morgens om aan hun naamafroeping te antwoorden en betekenis te ontvangen van bovenstaand bevel.

Twee oktober 1914. Vorst.

De burgemeester,

Denis.

II. Kennisgeving.

De Belgische regering heeft in het gebied door de Duitse troepen bezet aan weerplichtigen van enige jongere jaargangen bevelen tot oproeping laten toekomen. Deze Belgische bevelen zijn ongeldig. In het door Duitse troepen bezette gedeelte van het land zijn voor alle inwoners uitsluitend de bevelen van het keizerlijk Duits gouvernement en de hem ondergezette overheden geldig.

Hiermee wordt aan de ontvangers der Belgische bevelen tot oproeping uitdrukkelijk verboden aan deze gevolg te geven. Weerplichtigen mogen in het vervolg het bereik van de tegenwoordige verblijfplaats (stad of gemeente) zonder goedkeuring der Duitse overheid niet meer verlaten, anders zou hun familie verantwoordelijk gemaakt worden.

Weerplichtigen die in het bezit zullen gevonden worden van een bevel tot oproeping of van een erkenningsmedaille worden als krijgsgevangenen behandeld.

Brussel, 7 oktober 1914.

De gouverneur-generaal in België,

Baron von der Goltz.

21 oktober 1914

Van Antwerpen naar Brussel (Slot).

Men meldt ons uit Roosendaal:

Dreunend uit het donker flitsen de vervaarlijke legerauto's gestadig langs ons heen met snerpnd gefluit door de dorpen, waar alle bezit is vernield, alle bestaan, alle leven weggeschoten. Want er is geweldig gevochten in deze streken. De verwilderde landen zelfs dragen er overal de sporen van. Het Belgische leger heeft zich hier, in uitval na uitval, woedend verweerd. En dan dwars tegen die treinen in met hun motorgeweld komen nog doodvermoeide vluchtelingen door de avond aangestrompeld, mannen die op een stok over de schouder zware pakken meesjouwen, tot zij, zoekend van puinhoop tot puinhoop, maar rampzalig neer gaan zitten aan de weg bij de ruines van hun woning, van hun doorzeefde stallen en

schuren, van een leven lang werken en zorgen. Een oude vrouw, met haar roodgeschreide gezicht, de haren los, de bevende handen krampachtig ten hemel, hoe heeft die warende schim van desolatie sedertdien mijn nachtrust verstoord.

En dan ineens weer een dorp, dat door het grillige lot van de oorlog volkomen gespaard is en ongerept gelaten. De straatverlichting is er aan, en de gesloten huizen zijn door de bezettingstroepen betrokken; het krioelt van de soldaten, in hun kwartieren schijnt avondlicht door de vensters. In de herbergen klinkt hun rumoerig geroes.

Waar doorheen weer de verwoesting begint van enkel nog puin in het donker. En tussen de neergeplofte pilaren van een kerkhofpoortje rijdt traag een lijkwagen aan, het bleke schijnsel van de lantaarns glimmend over het matzilveren ornament.

Onze Brusselaar aan het stuur is de enige, die er de humor nog inhoudt, al is ook hij wel zwaar beproefd, de arme kerel, de laatste maanden. Maar het schijnt, dat die wonderlijke overspanning, die overprikkeldeheid van wrok, van leed, van eindeloos nieuwe emoties sommige mensen nu in een onnatuurlijke toestand van opgewektheid, van drukke levendigheid houdt, als een roes, waarop, met de verslapping, de troosteloze rouw zal volgen, het wanhopig verdriet in zo talloze Belgische families.

“Het sjofele volkje van de Hoogstraat”, vertelde hij, “dat heeft zijn luimigheid niet verloren. Zodra de Duitsers van het paleis van justitie een burcht hadden gemaakt met hun vervaarlijke kanonnen, hebben de kerels daar in de huizen omheen overal hun kachelpijpen uit de vensters gestoken. Hun kinderen hebben zich Duitse uniformen nageknutseld, waar ze parmantig mee rondparaderen

achter de bezettingstroepen aan, met een peentje bovenop hun mutsen en de Duitse "pfiffers" aan hun jolige monden."

En als eerste levensteken uit Brussel rijdt ons de lichte elektrische tram naar Vilvoorde, dat ook ongerept is, vol passagiers tegemoet. De Duitse wachten komen weer uit het duister op en vragen onze passen; enkelen maken gemoedelijk een praatje. Een draagt het ijzeren kruis. Maar doodeenvoudig bekennt hij, dat dit niet zo'n barre onderscheiding meer is, daar er, van begin augustus af nu reeds 80.000 zijn uitgereikt.

"Het is ook maar ijzer, hé?" "Dat kunt ge van ons bij kilo's krijgen".

Langs de spoorweg laait fantastisch de gloed van een militair kamp, waarin de koks wit en wel op de wagens aan het soep koken zijn. Om vlammende vuren liggen soldaten te rusten en kranten te lezen, hun gezichten gloeiroot beschenen.

Zo komen wij reeds in de elektrische schijn van Brussel bij avond; maar voor die "joie de vivre" zijn we nog niet gestemd. "Hebt u die rode kogelspatten gezien op het romantische witte muurtje van dat tuinhuis?" vraagt huiverend een der dames van achter uit de auto. "En die heldhaftige Vilvoordenaar", ironiseert de man aan het wiel zijn weemoed weer weg. "Die voor hij ging lopen nog eerst het portret van onze koning buiten het raam heeft te kijk gehangen in een papegaaien kooi?" "Op een van die graven hadden ze twee jonge boompjes geplant." "Als het voor een Duitser is zullen ze geen wortel schieten in onze Belgische grond," valt bitter de Brusselaar uit. "En dat moedertje tussen die hopen van puin met haar armzalige olielampje, dat ze er had gevonden. Maar luguberder nog was in een huisje, waar de helft van weggebrand was, voor een

venstergat de naaimachine met nog het koffiekopje er naast. Zo was die ziel daar overvallen ...”

En toch, toch langzaam aan paaide de Belgische hoofdstad ons weer met haar onverwoestbare en ... onweerstaanbare koketterie. Als een troost van lichtzinnigheid na zoveel verstompemde misère in die laatste paar weken te hebben gezien en meegeleefd, was het of zij de welige armen naar ons uitstreckte. En ik heb u geseind, dat er, in schijn althans, aan de beminlijke Brusselse frivoliteit daar onder het flatteuse licht van haar boulevards dan ook geen kleurtje en geen stemminkje ontbreekt. Al wordt er veel rouw gedragen, al wordt er gemokt en geweend, gevreesd en vaak radeloos geleden om de terugkeer van verloren gewaande verwanten daar achter die strakke vensters van zo menig huis. Soms is een verwensing ons tegen geketst, uit de mond van vrouwen vooral, die aanstonds waren verdwenen, wanneer zij ons Nederlands verstonden voor Duits.

Maar luchtig en mondain was de pantoffelparade over het glanzende asfalt, fleuriger nog in de mengeling van al die decoratieve uniformen. In de restaurants dezelfde feestelijkheid. Duitse officieren, moeizaam de Franse conversatie betrachtend, en hun penningske offerend in de bussen voor soep aan de Brusselse armen. De mare van hongersnood weersproken door overvloed en verfijning. Maar om negen uur ... floep! alle vertierigheid de domper op, want de lichten worden gedoofd.

De volgende morgen nog bij het grauwen van de dag worden wij voor benzine verwezen “naar de almachtige Kommandantur”, die met zijn talrijke staf in de ministeriële paleizen zetelt, waar de Duitse vlag aan nog de Belgische standaard uitwaait. Wij kregen een “Schein”, zwenkten binnen in het van najaarstinten welige

koninklijke park, waar ons uit de grote tanks door landstormmannen gratis de bassins werden volgegoten. Ook olie kregen we er gratis bij. Als Nederlanders met officiële papieren wordt ge heus wonderbaarlijk verwend.

De Brusselaar meende, ze konden licht gul zijn met het voedsel voor onze motoren. Voor de intocht van de Duitse troepen hier in de stad, waren alle voorraden ijlings naar Antwerpen in veiligheid gebracht. Maar Duitse firmanten, Duits kapitaal en Belgische zaken, hun trouw aan het moederland was door alle overwegingen hecht gebleken. In één onderneming waren op deze wijze stilltjes honderd motorwagens, in een andere fabriek met nog wel een zuiver Belgische naam niet minder dan 900.000 liter benzine voor het Duitse leger achtergehouden. “Mais enfin, wij profiteren ervan om in gastvrij Nederland terug te keren. Maar vermoeid ben ik wel, die Duitse macht overal in mijn goede stad maakt me gejaagd, maakt me nerveus, en als ge zo’n ellende gezien hebt, als gisteravond, dan kan een Belg niet meer slapen.”

Het is alles zo wonderlijk van contrasten in deze tijd; Soms schijnt het of ieder houvast in het leven op één slag weggevallen is. En niets is meer reëel; er bestaat zelfs geen waarde meer van geld, die grootste macht in onze tijd. Als ge daar die huizen, die bezittingen, die kastelen en villa’s, die weidse landgoederen en fabrieken stuk geschoten, opgeblazen, omgehakt, verbrand ziet en vernield, die menigte kostbare automobielen kapot gereden als oud vuil langs de wegen, en daar bij Essen dan weer een neergestreken Engelse vliegmachine, de motor er uit genomen, als een reusachtige vleermuis in ontbinding, onbeheerd ... en de mensen, die daar toch woonden, die nu geen huis, geen bestaan, geen huisraad, niets meer hebben, in de tot puin geschoten dorpen. En die duizenden, duizenden paarden met voertuigen, overal maar weggepakt voor

de vlucht, en het opgedreven vee, hoe het ooit aan de eigenaars terug moet komen? Zo is alles zwevend, alles op losse schroeven gezet, en niemand weet wat er uit deze chaos voort gaat komen voor het arme Belgenland.

Uit België.

In een persgesprek heeft de heer van Kol, lid der Eerste Kamer, die na een elfdaagse reis door België zondag te Voorschoten is teruggekeerd, een en ander van zijn bevindingen medegedeeld. Hij begon met te zeggen dat hij spoedig weer naar het door de oorlog geteisterde gebied zou vertrekken. Het doel van zijn reis is zich op de hoogte te stellen van de loop van de oorlog. Hierover zijn hem reeds belangrijke gegevens verstrekt. Ook heeft de heer van Kol met enkele leden van de permanente raad van het internationaal bureau te Brussel overleg gepleegd omtrent het herstel der internationale verbindingen tussen de sociaal-democratische partijen in de onderscheidene landen.

Deze besprekingen zijn nog niet ten einde gebracht en worden door de heer Troelstra in de noordelijke landen van Europa voortgezet. Verder heeft de heer van Kol aan het Duitse socialistische partijbestuur het dringende verzoek gericht, of er partijgenoten, leden van de Rijksdag, met hem willen meegaan op zijn volgende reis door België, opdat zij de al of niet juistheid der vernomen klachten aan de feiten kunnen toetsen en persoonlijk onderzoeken.

Het Duitse partijbestuur zal volgens bedoeling van de heer van Kol die Rijksdagleden aanwijzen.

De heer van Kol heeft de volgende reis gemaakt: Maastricht, M o u l a n d, V i s é, Luik, Tienen, L e u v e n, Brussel, Edegem, N i

n o v e, Brussel, Nijvel, Brussel, W a v e r, J o d o i g n e, L o n c i n, J e m e p p e, Seraing, Luik.

Tweemaal is de heer van Kol van Luik naar de Ardennen geweest, eenmaal naar L o u v e g n é e, verder van Luik naar Maastricht, B i l z e n, Hamont, Achel, Neerpelt, Mol, Turnhout, Herentals, K e s s e l, L i e r, M o r t s e l, B e r c h e m, Antwerpen, M e c h e l e n, D e n d e r m o n d e, Gent, Zelzate, Sas van Gent, Terneuzen.

De gespatieerde plaatsnamen zijn die steden en dorpen, welke volgens de heer van Kol geheel of bijna geheel verbrand of verwoest zijn.

Bevoegde personen vertelden dat er minstens evenveel Belgische burgers als soldaten gedood zijn. De berichten in de Nederlandse bladen zijn beneden de werkelijkheid.

De heer van Kol roemde zeer het optreden der Nederlandse consuls, met name te Antwerpen en Gent. in het belang der Nederlandse onderdanen en in het algemeen belang, evenals hun flinke houding tegenover de Duitse autoriteiten, wat meestal gunstige resultaten opleverde. Het Nederlandse gezantschap te Brussel is overstelpt met werk, maar verricht met energie, moed en toewijding zijn moeilijke maar schone taak. Nederland, zegt de heer van Kol, kan tegenover de historie trots zijn op wat het doet, zowel binnen als buiten het land.

De heer van Kol reisde per auto en heeft geen moeilijkheden ondervonden. De verschillende consuls schreven op zijn pas: Mitglied des Niederländischen Herrenhauses. Hij werd dan ook steeds met grote tegemoetkoming ook van de zijde der Duitse officieren bejegend. De Duitse militaire commandant te Gent Jung schreef op zijn pas: Auto und Benzine dürfen unter keine Umstände

requisitioniert werden, nadat op onwettige wijze tot leedwezen van de generaal een Duits officier zijn benzine in beslag had genomen.

Volgens de heer van Kol hebben de Belgische soldaten zich dapper gehouden, ondanks de zijns inziens vaak gebrekkige leiding.

Vele Brusselse leden van het internationaal bureau bevinden zich thans niet te Brussel, zo wordt de heer Anseele door de Duitsers te Gent in gijzeling gehouden en de heer Vandervelde vertoeft met de Amerikaanse missie op de terugtocht te Londen. De secretaris van het bureau Camille Huysmans, die zich te Brussel bevindt, doet al het mogelijke om de rust onder de bevolking te handhaven. Het is te betreuren dat zoveel kamerleden van de verschillende partijen zijn weggelopen, ofschoon zij uitnemend werk hadden kunnen verrichten door hun invloed aan te wenden op de stemming der bevolking.

Herhaaldelijk worden in Brussel, naar het schijnt, overigens goed aflopende aanslagen tegen buitenposten gedaan. Elk geval wordt afzonderlijk beoordeeld en behandeld. De betreuenswaardige feiten, in verschillende steden en dorpen als Leuven en Dendermonde gepleegd, waar massale strafvoltrekkingen plaatsgehad hebben, en waar zekere krijgswetten met grote hardheid zijn toegepast, komen ter verantwoording van doortrekkende legers, tussen twee veldslagen, en nog verhit van het gevecht. Het valt in het geheel niet te verwachten, dat een geheel tot rust gekomen bezettingsleger onder een rustige diplomaat ooit tot dergelijke voltrekkingen in het groot zou geraken.

Eindelijk oefent de politie een voortdurende en ononderbroken waakzaamheid uit over die individuen, die als mauvais sujets geacht

worden, in ogenblikken van dronkenschap tot gewelddadigheden te kunnen overgaan.

Ik voor mij geloof, dat het behalve een plicht, ook simpel een daad van welbegrepen eigenbelang voor elke vluchteling uit Antwerpen is, zo spoedig voor zijn deel weer mee te werken aan een hernieuwing van de bloei van zijn stad.

22 oktober 1914

De Daily mail beweert, dat de Duitsers te Brussel drie en te Antwerpen vier Zeppelinloodsen bouwen.

Men schrijft ons:

Ds. G. van der Bruggen, vroeger predikant bij de Nederlandse Hervormde gemeente te Beets (Friesland), later voorganger in de Belgische Zendingwerk te Brussel is door de Duitsers uitgewezen, omdat hij aanmerkingen maakte op de wijze van oorlogvoeren van de Duitsers in België. Ds. Van der Bruggen vertoeft thans in ons land; hij gaat niet naar Brussel terug, doch heeft zijn ontslag aangevraagd.

23 oktober 1914

Tussen Antwerpen en Brussel is men druk bezig de telegraaflijnen te herstellen, welke werkzaamheden geschieden door Duitse werklieden onder toezicht van civiele ingenieurs, zodat dit werk geheel buiten de leiding van de militaire overheid geschiedt.

In Brussel heerste een gedrukte stemming, gedrukker dan in Antwerpen, niettegenstaande de stad een levendiger aanzien had. Men gaat daar onder de Duitse overheersing veel meer gebukt dan in Antwerpen, misschien door het veel groter militair vertoon

aldaar. Immers door het grote aantal officieren, verbonden aan de kommandantur (in Antwerpen zijn er slechts een 120-tal), treden ze veel meer op de voorgrond, vooral ook door de honderden militaire auto's, die de gehele dag in vliegende vaart de stad doorkruisen. En dan, men is er vrijwel zonder nieuws. Men gist, men vermoedt, er lopen geruchten, maar men komt slechts wat te weten, wanneer men een krant kan machtig worden. Ook te Brussel heerst rust, rust, die 's avonds benauwend wordt, misschien omdat het contrast met de anders zo levendige stad zo groot is.

Een rit over Leuven, Tienen, Aarschot was hoogst belangwekkend. Wanneer men zich de Leuven in de nabijheid van de bibliotheek, te midden van de ruïnes bevindt, krijgt men een ogenblik de indruk, dat er weinig gespaard is, maar dat komt, omdat juist het mooiste en ruimste gedeelte van de stad verwoest is, zij het dan ook het kleinste. Op de weg naar Tienen was de schans nog aanwezig, waar de laatste verdediging van Leuven plaatsvond. Het groot aantal graven duidt ook daar op een hevige strijd. Voorbij Aarschot bereidde ons een patrouille, welke een spion zocht, een verrassing, door in het donker plots te voorschijn te komen en ons op onmogelijk korte afstand tot stoppen te dwingen. Het was geen aangename gewaarwording, de geweren van zo'n gehele patrouille in het licht der lantaarns op ons gericht te zien, terwijl de officier de chauffeur een voorwerp voor het gezicht hield, dat een revolver geleek, doch een elektrisch lampje bleek te zijn.

Op de weg van Aarschot naar Leuven schijnt hoeve voor hoeve veroverd te zijn, immers alle hoeven langs de weg zijn vernietigd, die op korte afstand ervandaan zijn ongedeed gebleven. Een eigenaardigheid is ook, dat we geen enkele molen gezien hebben, die niet in elkaar geschoten was. Dat schijnt dus een gezocht

mikpunt te zijn, tenzij de Belgen uit strategisch oogpunt de molens zelf vernietigd hebben.

Het slagveld van Eppegem.

Men schrijft ons:

Sedert enkele dagen is het de Brusselaars veroorloofd zich buiten de stad, bijvoorbeeld in de richting van Mechelen te begeven. Hun eerste gang gold natuurlijk het slagveld, waar de grote strijd voor Mechelen gestreden werd: tussen Vilvoorde en Zemst, welke strijd thans reeds algemeen de slag bij Eppegem genoemd wordt. Duizenden zag men dan ook de laatste dagen op dat slagveld rondwaren, zoekend naar overblijfselen, herinneringen, en vooral om de honderden graven, die daar in verschillende vormen te vinden zijn, te bezoeken. Het is een indrukwekkend schouwspel. Al die dolende menigten in deze verwoeste streek, waar geen huis onverwoest is gebleven, de meeste geheel te gronde zijn gegaan. Men kan hier zien dat er huis aan huis gevochten is. Aan de loopgraven is duidelijk merkbaar, dat de Duitsers van Vilvoorde langzamerhand opdrongen naar Eppegem en Zemst, en van het westen en oosten langzamerhand Mechelen omsingelden in de richting Hombeek-Heffen aan de linkerzijde, Weerde en Hofstade aan de rechterzijde van de Zenne. In deze woestenij ziet men de op alle mogelijke wijzen gemaakte loopgraven, waarvoor vele deuren gebruikt waren, terwijl de bruggen over de kleine beekjes vooral door handwagens gevormd worden. Nog verder westelijk ziet men dat de strijd hevig gewoed heeft bij het fort Willebroek en vooral in het dorp van dezelfde naam, aan weerskanten van het kanaal. De beide oevers zijn versterkt door schansen van zakken zand, de voetbrug, de rijbrug en de nog niet eens voltooide hardstenen spoorbrug zijn alle vernietigd, terwijl de huizen aan weerskanten

van het kanaal duidelijk de sporen dragen van een hevige strijd. Zonder twijfel zullen de Brusselaars nog vele weken het slagveld, het eiland in de onmiddellijke nabijheid van Brussel, bezoeken.

Ook in Leuven is het reeds vrij druk met bezoekers. Auto's rijden af en aan. In de kerk, die slechts met toestemming van de Kommandantur bezocht mag worden, is men druk bezig door voorlopige herstelling het gebouw althans waterdicht te maken, terwijl de bibliotheek vrijwel geruimd is. Men krijgt bij die ruiming intussen niet de indruk, dat er nog iets van waarde gevonden kan zijn, want tot op de keldervloer schijnt alles verkoold. Ook wordt er druk gewerkt aan het omhalen van gevaarlijke muren, het slopen van uitgebrande huizen en het ruimen der door bommen bedorven wegen.

Kardinaal Mercier te Brussel.

De Brusselse correspondent van De Tijd meldt, dat kardinaal Mercier te Brussel een gewichtige bespreking met de militaire gouverneur van België, baron von der Goltz, heeft gehad. Tijdens dit onderhoud heeft zijne eminentie het misverstand opgehelderd, dat van Duitse zijde blijkbaar enige tijd heeft bestaan nopens het optreden der Belgische geestelijkheid, een misverstand, waaruit zoveel treurige gebeurtenissen zijn voortgevloeid.

Ook is tijdens het onderhoud ter sprake gekomen, hoe op het ogenblik het best een einde kan worden gemaakt aan de heersende regeringsloosheid. De Duitse keizer is in kennis gesteld van de zienswijze, welke kardinaal Mercier ontwikkeld heeft.

Men make zich, zegt de correspondent verder, geen overdreven voorstellingen omtrent stijgende prijzen van levensmiddelen te

Brussel vanwege de Engelse blokkade. Duitsland is in staat ons van al het nodige ruimschoots te voorzien.

De hogeschool van Leuven wordt overgebracht naar Cambridge.

De Tijd ontvangt uit Londen van een bijzondere berichtgever de volgende mededeling:

“Reeds kort na de verwoesting der boekerij en vele gebouwen van Leuven had het bestuur der hogeschool van Cambridge aan kardinaal Mercier en monseigneur Ladeuze aangeboden, de cursussen der Leuvense universiteit voor het volgende schooljaar te doen houden te Cambridge. Niet enkel zouden aldaar de gemeenten hogeschoolgebouwen voor dit doel kosteloos worden beschikbaar gesteld, maar ook zouden de Belgische hoogleraren en studenten, in overleg met de curatoren en de Senaat der hogeschool van Cambridge, geregeld gebruik kunnen maken van de aanwezige laboratoria, de bibliotheken en andere universitaire hulpmiddelen.

Aanvankelijk aarzelden de Belgische overheden dit voorstel aan te nemen, daar het ongelooflijke moeilijkheden meebracht. Ook wilde men nog enige weken de toestand aanzien, daarbij met de mogelijkheid rekenend, dat eerlang wellicht de oorlog zou geëindigd zijn, en rustiger toestanden de heropening van de hogeschool te Leuven zouden veroorloven.

Thans heeft de kardinaal, aartsbisschop van Mechelen, in overleg met de universitaire overheden te Leuven besloten, om de voornaamste cursussen (niet alle) te Cambridge in te richten. De Leuvense hoogleraren zullen te Cambridge hun voorlezingen houden tot bij tijd en wijle rustiger toestanden in Europa intreden. Velen verblijven op het ogenblik in Nederland, maar maken reeds

aanstalten zich te vervoegen bij hun ambtgenoten, die het Kanaal overstaken en te Cambridge het werk der wetenschap en des geloofs zullen voortzetten, dat zij te Leuven begonnen hadden.”

Het blad verneemt verder nog van dr. J. P. Arendzen, doctor in de godgeleerdheid en magister artium der Universiteit van Cambridge: “In een brief aan de academische overheid bij de Universiteit van Cambridge gericht, laat professor Van den Ven weten, dat de kardinaal-aartsbisschop van Mechelen en de rector der katholieke universiteit van Leuven besloten hebben, aan de edelmoedige uitnodiging van Cambridge gevolg te geven, en de leergangen van Leuven, voorlopig, in zover het mogelijk is, te Cambridge in te richten. De hoogleraren van Leuven worden verzocht, zich in de kortst mogelijke tijd naar Cambridge te begeven, alwaar hen de grootste gastvrijheid wacht.

Op het vliegveld te Berchem bij Brussel zijn de Duitsers druk bezig een geheel uit ijzer geconstrueerde met hout bedekte zeppelinloods te voltooien.

24 oktober 1914

Vlissingen, 23 oktober. Volgens betrouwbare geruchten verlaten de Duitsers Antwerpen. De echtgenoten van Duitse officieren te Brussel hebben aanzegging gekregen, Brussel binnen 48 uur te verlaten.

Roosendaal, 24 oktober. Met stelligheid kan ik verzekeren, dat de berichten, alsof de Duitsers in Antwerpen en Brussel de raad ontvangen zouden hebben deze steden te verlaten en dat de Belgische vlag zou hangen van de Grote Toren en het raadhuis te Antwerpen, volkomen onjuist zijn.

Leuven.

Berlijn, 24 oktober. De Lokal-Anzeiger verneemt uit Brussel:

Het onderzoek naar de gebeurtenissen te Leuven, waarmee de Feldkriegsgerichtsrat dr. Joers belast was, is nu geëindigd. Vele Belgische en Duitse getuigen zijn gehoord, ook de in Frankrijk zijnde generaal von Böhn, indertijd bevelhebber van de Duitse troepen te Leuven.

Zonder dat er nog bijzonderheden kunnen worden medegedeeld, kan worden vastgesteld, dat Leuven de 25^e augustus door het oplaten van vuurpijlen in verbinding heeft gestaan met de troepen, die een uitval deden uit Antwerpen. Burgers hebben van de daken af en vanuit de vensters het eerst geschoten, zodat de schuld van de bevolking zonder twijfel is vastgesteld.

Het is verder bewezen, dat het stadhuis juist is gered door Duits spoorwegpersoneel, dat de aangrenzende huizen in de lucht liet springen teneinde zo aan het vuur de weg af te snijden.

25 oktober 1914

Uit België.

Iemand, die gisterenmiddag uit Brussel te Breda is aangekomen, deelt mee dat te Brussel alles rustig is. Van verontrustende proclamaties heeft hij niets bemerk. Enkele uren gaans van Brussel op weg naar Vilvoorde trof hij een zeer lange colonne Duitse infanterie aan die zuidwaarts marcheerde en bijna geheel bestond uit zeer jonge soldaten. De leeftijd van de meesten schat hij op 17, 18 jaar. Hun uitrusting en schoeisel waren uitstekend. Aan de herstellingswerken aan het fort Walem wordt druk gewerkt. Duitse

genie is bezig aan het herstellen van de spoorwegen. Vooral op de weg van Antwerpen naar Mechelen, Leuven en Brussel zijn boeren bezig de lijken van soldaten, die onvoldoende begraven waren, weer op te delven en op de kerkhoven in gemeenschappelijke graven te bergen. De veldarbeid is op vele plaatsen hervat. Men ziet de bieten rooien en ook de velden voor winterkoren in gereedheid brengen.

Naar van geachte zijde aan het Centrum wordt meegedeeld, heeft de senaat der Leuvense universiteit geen enkel besluit genomen, om de colleges naar Cambridge over te brengen.

De Londense correspondent van de Tijd is uit nadere inlichtingen te Cambridge gebleken, dat het de bedoeling is, voorlopig slechts enkele cursussen van de Leuvense universiteit naar Cambridge over te brengen. Aanvankelijk trachtte men deze cursussen te openen in een onzijdig gebleven land, en zelfs zijn er gedachtewisselingen gevoerd, om daarvoor de zetelstad van de metropoliet der Nederlandse kerkprovincie uit te kiezen.

Tegen dit plan, al is het voor de toekomst in verband met andere plannen niet geheel losgelaten, bleken bezwaren te bestaan, evenals tegen een aanbod van gastvrijheid door de liberale Universiteit van Brussel. Ten slotte aanvaardde men het edelmoedige voorstel van Cambridge, ofschoon ook dit moeilijkheden biedt van buitengewone aard. Enkele hoogleraren bevinden zich reeds te Cambridge, en anderen zijn ernaar onderweg. De vraag is echter of er een genoegzaam aantal studenten zullen bijeenkomen, om de voorlezingen bij te wonen.

Ziedaar wat, volgens thans in Engeland vertoevende Leuvense kringen, het overplaatsen der Katholieke hogeschool naar

Cambridge nog ietwat tot een probleem maakte. Men wil echter de proef nemen, overtuigd als men is, dat van een heropening der Universiteit te Leuven voorlopig geen sprake kan zijn.

26 oktober 1914

Berlijn, 26 oktober. Hertog Ernst Günther van Sleeswijk Holstein is bij het gouvernement te Brussel benoemd, om deel te nemen aan de nieuwe regeling van de Belgische toestanden.

27 oktober 1914

Doctor A. Michotte, hoogleraar aan de Leuvense hogeschool, schrijft in verband met de berichten, dat de cursussen aan die hogeschool naar Cambridge zouden worden overgebracht:

“In een zitting, kortelings gehouden, hebben de autoriteiten der Leuvense universiteit, te Brussel aanwezig, besloten, met alle waardering voor het broederlijk en edelmoedig aanbod der Universiteit van Cambridge, de uitnodiging af te wijzen, die hun was gedaan.

Dit besluit werd gerechtvaardigd door tal van redenen waarvan het mij voldoende zal zijn te vermelden de gebiedende noodzakelijkheid onmiddellijk en zo volledig mogelijk het onderricht te hervatten in Leuven zelf, zodra de omstandigheden het zullen veroorloven en het verkeer in België zich zal herstellen.

Overigens maakte de ontzettende moeilijkheid, die er op het ogenblik in ons arm land voor professoren en studenten bestaat om met elkaar in verbinding te komen, elk aannemen ondoenlijk.

Enige professoren van Leuven hebben zich naar Engeland begeven, teneinde dit antwoord aan de Universiteit van Cambridge over te

brengen. Zij zullen er ongetwijfeld verscheidene collega's ontmoeten, die à titre privé, de Engelse universiteiten bezoeken, waar men hen de hartelijkste en grootmoedigste ontvangst bereidt."

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Brussel, 24 oktober.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

Te Leuven, zo heette het algemeen, heerste tyfus en difteritis, en op onze reis naar Luik, waar we zes Griekse studenten uit de gevangenschap zouden gaan verlossen, besluit ik dit eens te onderzoeken. Leuven blijft toch altijd nog het centrum van het verwoeste België, maar de Duitsers zijn druk bezig de stad weer haar oude gedaante te hergeven. Niet alleen is het gemeentebestuur weer in ere hersteld en zwaaien de Belgische politieagenten er weer de scepter, niet alleen zijn alle straten gereinigd en de puinhopen verdwenen, maar men is zelfs bezig de huizen weer op te bouwen en, waar dit momenteel nog niet mogelijk is, grote schuttingen te plaatsen rond de bouwvallen. Honderden arbeiders worden door de gemeenteraad gebruikt om alles weer in goede staat te brengen, waardoor tegelijkertijd de werkloosheid veel verminderd is.

De handel herleeft er weer allerwegen, en men treft vooral hier reeds vele Duitse kooplieden aan, die hun waren van hier naar Brussel en Antwerpen vervoeren. Velen daarvan waren bij het uitbreken van de oorlog door de Belgen over de grenzen gezet. Het is me opgevallen, dat er een neiging bestaat bij de Belgische bevolking om zich met de Duitse soldaten te verbroederen, waartoe ze dikwijls door de nood gedwongen worden. Want nood wordt er

geleden, en zal er deze winter nog heel wat meer geleden worden. Het is volkomen onbegrijpelijk waarvan al deze mensen gevoed moeten worden, nu de industrie vrijwel stilligt. De Duitsers trachten alle eigenaars van fabrieken, enzovoort te bewegen hun zaken weer op te vatten, maar dikwijls ontbreken natuurlijk de grondstoffen of zijn de fabrieken zelf gedeeltelijk of geheel verwoest.

De mindere klasse zegt eenvoudig: “de Duits zal seffens weggaan”; daar blijft het bij, en met de handen in de zakken wachten ze met vast vertrouwen de dingen af, die komen zullen. Werken doen ze niet meer, en met grote moeite vinden we iemand, die een kleine reparatie aan onze auto wil uitvoeren.

“Dit is het eerste werk, dat ik doe sedert de Duitsers hier kwamen. Ik was bij de schieterij na de bezetting van Leuven, en ze hebben me naar Keulen gestuurd, maar later weer losgelaten. Toen was mijn vrouw ondertussen naar Gent gegaan en toen ik die eindelijk gevonden had, moesten we weer verder vluchten naar Brugge en later naar Holland. Sedert enige dagen ben ik nu weer hier, maar ik zal toch voor de Duits niet werken, en ander werk is er niet in mijn vak.”

Zo denken er velen over. Hoe ze leven, dat is het raadsel. En nu gaat men op grote schaal voor de noodlijdenden in België zorgen. Baron Lambert, voorzitter van het Comité National de Secours et d’Alimentation belge, is te Londen geweest, en de Spaanse en de Amerikaanse gezant hebben hem krachtig ondersteund, zodat nu een groot deel van de bevolking hier eenvoudig gratis gespijst wordt.

Bij al die ellende valt het op, dat nog steeds de scholen niet heropend zijn, en de kinderen natuurlijk verwilderen. Het wekt

verder bevreemding, en het zal de algemene toestand van België niet ten goede komen, dat het gegoede deel der bevolking het land verlaat, en rustigjes in Holland of Engeland blijft, terwijl het zich van de gewone burgerij, die toch de kern der bevolking uitmaakt, weinig of niets aantrekt.

Als ieder op zijn post blijft, en naar vermogen meewerkt om de ellende te verminderen, zal deze niet zulke grote afmetingen aannemen, als nu voor de naaste toekomst wel gevreesd moet worden. Met bitterheid wordt er dan ook bijvoorbeeld te Leuven van de vlucht der professoren en hoge heren gesproken. Velen hunner vrezen natuurlijk als gijzelaars gevangen genomen te worden, maar mijn navorsingen leren mij juist, dat de omstandigheden voortdurend verbeteren en de Duitsers toeschietelijker worden.

In de hospitalen, die door de laatste gevechten weer overvol zijn, werken de Belgische geneesheren, die enige tijd geleden door de Duitsers eigenlijk naar huis zijn gezonden, opnieuw met hun Duitse collega's samen om de gekwetsten te verplegen, en een hunner licht mij juist in over de zogenaamde tyfusepidemie, die hier geheerst heeft.

Er zijn werkelijk heel wat gevallen voorgekomen, maar er komen er nu geen nieuwe meer bij, daar, dankzij de gezamenlijke bemoeiingen van de Duitse commandant en de Belgische gemeenteraad, de sanitaire maatregelen de gezondheidstoestand der stad aanzienlijk verbeterd hebben. Het gebrek aan water vooral had de toestand onhoudbaar gemaakt. Mijn zegsman heeft de beminnelijkheid met mij naar de commandant van het station te Leuven te gaan, om van deze een beschrijving te krijgen van de toestand der vernieling, waarin de stad, meer speciaal het station,

zich bevonden, toen hij hierheen gezonden werd om de boel op poten te zetten. Deze Duitse officier vertelde:

“Zoals u zelf weet, leefde de bezetting van Leuven, na de brand, tussen de rokende puinhopen, en daar er nauwelijks drinkwater te krijgen was, ontstond er een algemene vervuiling, waarin zeker de ziektekiemen reeds ontstonden. Maar aan het station zag het er nog veel slimmer uit. Daar waren duizenden en tienduizenden soldaten voorbijgetrokken naar Brussel en Frankrijk, die dikwijls in de transporttreinen of in het station zelf overnachten moesten. Hetzelfde stro, dat vandaag de ene troep als slaappleats diende, werd morgen door de volgenden en overmorgen door anderen gebruikt, terwijl rottende restanten van vlees en van de maaltijden der soldaten met hun uitwerpselen overal in het rond de lucht verpestten. Een deel van het rangeerterrein stond vol lege wagens en vooral daarin deden de soldaten hun noodzakelijke behoeften. Toen kwam de onvermijdelijke tyfus. Maar gelukkig werd ons spoorwegregiment hier als vaste bezetting heen gestuurd en we hadden een week nodig om deze augiasstal te reinigen, waarbij de vroegere Belgische spoorwegwerklieden, die nu ook nog hier dienen, meehelpen. En toen we daarop weer de beschikking over een ruime voorraad goed water kregen, was het spoedig met de ziekte gedaan, en nu kunt u zelf het station inspecteren.”

Dit doen we dan ook, al wandelend, en ik moet zeggen: de schoonmakers hebben er alle eer van. Merkwaardig was het taaltje der Duitse soldaten en Belgische werklieden onder elkaar, maar ze schijnen niet alleen elkaar te kunnen verstaan, maar ook goed met elkaar op te kunnen schieten.

Nu vertelt ons de commandant nog hoe niet alleen de telegrafische verbinding tussen Leuven en Antwerpen reeds hersteld is, maar dat

de treinen zelfs vier dagen na de bezetting reeds weer liepen, en ontzaglijke voorraden ammunitie en ... andere dingen naar Antwerpen vervoeren. We spreken het vermoeden uit, dat hij onderzeeboten in secties bedoelt. “Natuurlijk zegt hij, hebben we er al onderzeeërs heen gebracht, die in secties in zes dagen gemonteerd kunnen worden, maar dat is niet het mooiste.” En hij lacht, dat hij schudt. Wij staan enigszins dom, verbaasd te kijken.

Wat dan wel? Hij verkneukelt zich van de pret.

“Hebt u weleens van caissons gehoord, die op de bodem van de zee gezet worden, en waarin de bemanning door middel van een ladder afdaalt? Samengeperste lucht houdt het water eruit, en vanuit een torentje onder water laat zich een torpedo veel beter lanceren dan vanuit een onderzeeboot. Als wij de kust eenmaal hebben, wordt een landing der Engelsen absoluut onmogelijk. En we hebben nog andere dingen. U begrijpt me. Ik heb al te veel gezegd. Maar laat Engeland maar oppassen!”

We spreken dan nog over Engelse gevangenen en gewonden, maar ofschoon de commandant zegt, dat de Duitse soldaat de Engelsman als huurling haat, wil hij niets weten van een bevel om geen Engelse gevangenen te maken. Wel is het waar, dat bij de aankomst van gevangenen transporten de Duitse soldaten steeds vragen: zijn er Engelsen bij? En dan klinken de verwensingen ...

28 oktober 1914

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Brussel, 25 oktober.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

Bij nacht en regen ben ik van Leuven naar Brussel gereden. Dat was in het geheel niet gevaarlijk.

Het sluitingsuur der cafés te Brussel is nog vrij vroeg (9 uur), maar enige bioscopen zijn alweer in volle werking en mogen hun talrijke bezoekers tot 10 uur vermaken. Als een doekje voor het bloeden heet het dan dat 10 of 15 percent voor de familiebetrekkingen der soldaten bestemd is, en de Brusselaar kan zich gemakkelijk wijs maken, dat hij een patriottisch werk verricht door erheen te gaan. Mijn oponthoud te Brussel is steeds zo kort als het maar enigszins kan, maar helaas moeten we hier bij de Duitse overheid, die bezit heeft genomen van de talrijke ministeries, vele uurtjes zoek brengen voor onze passen in orde zijn. En altijd is het de even bereidwillige als invloedrijke gezantschapsraad Van Vollenhoven, die ons met wenken en hulp ten allen tijde ten dienste staat. Zo is mijn eerste gang 's morgens naar het gezantschap, maar ik schrik terug als ik de brede poort met de dubbele deuren door ben. Steeds vindt men mensen hier, maar nu is het een menigte, die, het staat op de deur geschreven, twee aan twee, als in de Ark van Noach, binnen mag komen om hun zaak te bepleiten, en diverse vragen te doen. Mag ik onder deze omstandigheden de diplomaat lastig vallen?

Ik trek de stoute schoenen aan, en draai de deurknop om. Mis poes, de deur is op slot. Maar bij het binnenlaten van twee nieuwe

martelaars, word ik opgemerkt en binnengeloodst. Ik maak enige dozijnen “gevallen” mee: passen naar Holland, reizen naar Holland, geïnterneerden in Holland, adressen in Holland, prijzen naar Holland, maar vele vragen ook hebben met Holland niets uit te staan. Zo moeten deze arme geplaagden de namen van alle Belgische gesneuvelden, gewonden, gevangenen en geïnterneerden weten en de vraag of op de zeereis naar Londen geen mijnengevaar is, is schering en inslag. Maar met een engelengeduld staat de heer Van Vollenhoven iedereen te woord, en tijpt zijn secretaris antwoorden, die een ander van het door velen zo vurig verlangde zegel voorziet. Op verschillende hoopjes voor hem liggen, netjes gedrukt, lijsten van de autodiensten naar alle mogelijke plaatsen met prijzen, lijsten van inlichtingenbureaus en proclamaties, en nu eens wordt rechts dan weer links gegrepen, of in een ogenblikje een paar brieven gedicteerd, en twee nieuwe mensen verschijnen weer.

Ik kies verschrift het hazenpad en ga wat antichambrenen bij het postbureau in de Wetstraat, dat ik eindelijk triomfantelijk met een mooi papiertje verlaat.

29 oktober 1914

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Wij vertrekken uit Frankrijk en gaan via Orchies, Doornik, Leuze, Ath, Enghien en Halle naar Brussel terug. De puinhopen van Orchies zijn ons reeds bekend, maar nu is de ruïne in handen der Duitsers, en de weg, waarop we de 1^e de spahi's ontmoetten, wordt nu bewaakt door hun vijanden.

Nu we een Duitse Feldjäger-Leutnant voorin de auto hebben zitten, zou men toch zeggen, dat het passeren der posten uiterst

gemakkelijk is, maar hoe ongelooflijk het moge klinken, we constateren, dat wij met onze passen veel eerder en sneller doorgelaten worden, dan hij met de zijne.

Te Brussel wordt de toestand komisch. Waar is de Kommandantur? Onze bewaker blijkt nog nooit in deze stad geweest te zijn, daar hij via Namen gekomen is, en ons bekruipt de lust hem in ons gezantschap af te zetten.

Op de Kommandantur in de Wetstraat wil geen der hoge heren iets van de zaak weten, en onze gevangenenbewaarder doet wanhopige pogingen ons en onze papieren ergens af te leveren, wat hem eerst na vele uren van zwoegen gelukt. Ondertussen blijkt meer en meer, dat men ons van spionage verdenkt, en we worden onder de hoede van een schildwacht aan onze overpeinzingen overgelaten in het voorkamertje van het verkeersbureau.

Hier staat een aardige padvinder, die ons vertelt, hoe ze met zijn tachtig hier bij het Duitse bestuur werken, en allen de oorlogsmedaille zullen krijgen. Ze zijn van Berlijn en Pforzheim en hij is onder-tertianer, juist 15 jaar oud.

Aan alle dingen komt een eind, zo ook aan onze gevangenschap. Majoor Bayer spreekt nog een hartig woordje over het gevaarlijke van het reizen op plaatsen waar men schiet, over de mogelijkheid van gefusilleerd te worden en over zijn achting voor Holland, maar het slot is, dat hij onze papieren teruggeeft en wij vrij zijn. Wij zijn blij, als we het stof van België van onze voeten kunnen schudden en weer de vaderlandse bodem betreden.

In verband met de weigering van het aanbod der Universiteit te Cambridge kan worden gemeld dat het plan bestaat de colleges aan de Universiteit te Leuven zo spoedig mogelijk te hervatten.

Te Brussel zijn drie nieuwe dagbladen opgericht, die met toestemming van de Duitse autoriteiten worden verkocht. Het zijn Le Bruxellois, Le Quotidien en Le Réveil.

30 oktober 1914

Men meldt ons uit Breda:

De heer M. uit Teteringen, die met de chauffeur van de heer G. sedert maandag vermist werd, nadat beiden door Duitse militairen nabij Antwerpen waren aangehouden, zijn vanavond laat de Breda teruggekeerd. Maandagmorgen, toen de aanhouding plaats vond, moesten zij hun eigen auto te Merksem achterlaten en een andere Nederlandse auto onder militair geleide naar Brussel overbrengen. Na aankomst te Brussel zagen zij hun eigen auto defect binnenslepen. Zij dienden een klacht in bij de Kommandantur en kregen daarop een bewijs, dat hun auto gratis kon worden gerepareerd. In afwachting daarvan konden zij zich te Brussel vrij bewegen. Voor verblijfkosten kregen zij een klein bedrag uitgekeerd. Zij zagen bij aankomst dat een aantal chauffeurs, die tegelijk met hen in Merksem waren aangehouden, in de Kommandantur gevangen werden gezet. Woensdagmorgen was hun auto hersteld. Toen zij naar Nederland wilden terugkeren, werd hen aangezegd, dat ze voor de Kommandantur twee heren naar Bergen moesten overbrengen. Zij begaven zich op weg, doch konden wegens de steile hellingen niet verder komen dan La Louvière, waarop zij terugkeerden. Donderdagmorgen wilden zij zich opnieuw naar Nederland op weg begeven, toen hen werd medegedeeld, dat zij hun auto moesten beschikbaar stellen in plaats van de officiële autobus, die de dienst Brussel-Antwerpen onderhoudt, doch defect was geraakt. Zij namen daarop vier heren met veel bagage mee naar Antwerpen en werden daar eindelijk

vrijgelaten. Schadevergoeding werd hen in het geheel niet uitgekeerd. De auto's van de heer F. te Princenhage zijn nog niet teruggekeerd.

De autodienst Antwerpen-Brussel werkt zeer ongeregeld, doch iedere morgen om 8 uur zou, volgens een door de Kommandantur verstrekte mededeling, een personentrein lopen van Antwerpen over Berchem, Aarschot en Leuven naar Brussel, waarvan kosteloos gebruik kan worden gemaakt.

Nog wordt meegedeeld, dat het Paleis van Justitie te Brussel door de Duitsers in een waar fort is herschapen.

31 oktober 1914

De Heer J. uit Nijmegen, die enkele dagen geleden per auto België bezocht en, gelijk gemeld, daar (te Epegem) werd aangehouden en te Brussel onder bewaking gesteld, is woensdag weer losgelaten. Hij was aangehouden wegens het niet laten afstempelen van zijn paspoort op de Kommandantur te Brussel, uit welke stad hij woensdag was weggereden, vergezeld van de heer L. uit Nijmegen en twee Belgen, die bij de aanhouding de auto moesten verlaten.

De Heer J. had in zijn auto, dit tot verbetering van het eerste bericht, geen boter, kaas en spek, doch bevond zich als toerist in België.

Tot de Belgen, die in deze oorlog dagen hun land niet verlaten hebben behoren de vrouwen van drie Belgische ministers. Barones de Broqueville, de vrouw van de minister-president, had in haar huis te Brussel een ambulance ingericht, die echter terstond door de Duitsers gesloten is. Toch is mevrouw de Broqueville te Brussel gebleven. Vier van haar zonen zijn in het Belgische leger, minister de Broqueville is met de Belgische regering te Havre. Ook de vrouw

van de minister van justitie en die van de minister van wetenschap en kunst zijn te Brussel gebleven.

Onze Brusselse correspondent schrijft ons:

Het verkeer per rijtuig en per automobiel is buitengewoon kostbaar geworden. Bovendien is het de laatste dagen ten gevolge van het gevaar voor verbeurdverklaring bijna geheel opgehouden. Men kan echter de hoofdstad door verschillende stoomtrammetjes bereiken, al moet men grote delen van de weg dan ook lopen. Ik verkies deze wijze van reizen van en naar de hoofdstad boven de hoogst onzekere rit per fiets of auto. Per tram ben ik naar Merelbeke geweest, een van de weinige plaatsen in de omstreken van Gent, welke van de bommen gespaard bleven. Hier begint de reis moeilijker te worden. Wel zijn de trammetjes niet minder aangenaam, maar het gebeurt dikwijls dat de locomotief niet verder kan en dat dan eenvoudig enige wagens moeten worden achtergelaten om kort daarna te worden opgehaald. Dit heeft hoofdzakelijk plaats bij stijging van de weg, doch werkt allesbehalve mee om het verkeer te bevorderen.

Er zit echter niets anders op dan met de tram te gaan, want de treinen zijn geheel in beslag genomen door vluchtelingen, die, gehoor gevend aan de Duitse oproeping, hun woonsteden weer op gaan zoeken en zich overigens niet al te zeer beklagen. Twee uur later komt men in Aalst aan.

Ik wist dat het plaatsje meermalen van de oorlog te lijden had gehad. Ganse straten dragen duidelijke tekenen van gewelddadigheden. In geen enkel huis zijn de vensters heel. Dicht bij de spoorbrug, welke men heeft laten springen, staan een aantal huizen, welke men nog slechts herkent door een viertal gescheurde

muren, het overige werd een prooi der vlammen. Ik heb er, gaande naar de brug, een tiental geteld. Verder voorbij de ruïne van de spoorbrug zijn de vernielde huizen echter niet meer te tellen, tenzij globaal en bij tientallen. Fabrieken zijn verwoest. Een hoge fabrieksschoorsteen is door een bom in stukken geslagen en biedt een merkwaardig schouwspel.

Te Aalst namen wij een andere trein, welke ons naar St. Lieven en Asse bracht. Ontelbaar zijn het aantal verdroogde kransen, welke, aan een stok gehangen, u aankondigen dat ge graven van Belgische en Duitse soldaten voorbij rijdt.

Ook zijn een zeer groot aantal doden in de loopgraven blijven liggen. Men heeft hun lijken eenvoudig met wat aarde bedekt. Ook paste men wel het middel toe van stukken glas over de dunne laag aarde te werpen, opdat de honden weerhouden zouden worden de lijken te ontgraven. Ik heb een groot aantal loopgraven gezien, aldus gedekt.

Van Asse af liepen wij naar Berchem. Vanaf Berchem bracht de elektrische tram ons naar Brussel. We hebben vele Duitse soldaten op onze weg ontmoet. Ze bewaken de bruggen en wegen, maar ze vallen de reizigers niet lastig noch visiteren hen. Het schijnt dat hun de lust ontbreekt. Een algemeen gedrukte stemming schijnt zich van het Duitse leger van laag tot hoog te hebben meester gemaakt. Uit Brussel zullen nu de meeste feiten wel reeds door de Hollandse en Duitse journalisten bekend zijn. De stad lijdt aan broodgebrek. Te zes uur 's morgens ziet men bij de opening der bakkerijen lange troepen mensen onder controle van de politie wachten om hun brood uit de handen van de politie in ontvangst te nemen. Dit brood is bruin en hard. Talrijk zijn de ongelukkigen, die te laat komen en hun brood dan voor die dag niet meer in ontvangst kunnen nemen.

Men verzekert mij, dat Brussel nog slechts meel voor enkele dagen bezit. Men hoopt echter op de in uitzicht gestelde hulp van de Amerikaanse consul. De Duitsers gaan voort concerten te geven op de pleinen. Zondag werd er een gegeven op de treden van de Beurs. Ook in het Park wordt muziek gemaakt. Overdag spelen Duitse en Oostenrijkse soldaten er voetbal.

De bladen die onder Duitse censuur worden uitgegeven betekenen niet veel, behalve de Duitse communiqués bevatten zij nagenoeg geen berichten. De bevolking van Brussel, die natuurlijk veel belang stelt in de gebeurtenissen, besteedt dan ook gaarne veel geld aan Hollandse kranten. De Engelse bladen worden in het geheim verkocht, daar zware straffen op het kopen en verkopen van die bladen zijn gesteld.

De stad blijft kalm en de Duitsers hebben verschillende diensten ingesteld. Op het postkantoor, dat sedert enige dagen weer geopend is, zitten Duitse soldaten achter de loketten. Men kan thans naar alle plaatsen in de door de Duitsers bezette streken schrijven, doch de brieven worden niet thuisbezorgd, de geadresseerden moeten ze aan de postkantoren komen afhalen. Ook het telegrafisch verkeer is hersteld, men kan echter niet telefoneren.

1 november 1914

Na een reis door West-Vlaanderen kwam de heer Boon, een Hagenaar, tegen de ochtend kwam men in de nabijheid van Brussel, waar men hoog in de lucht een Taube zag vliegen en de ijzeren skeletconstructie van een reusachtige loods voor Zeppelins zag. Die skeletconstructie (om een Amerikaanse uitdrukking te gebruiken)

werd met planken bekleed en daarop werd weer asfaltdakpapier aangebracht.

Nabij Brussel stapte de Heer Boon uit, omdat hij een nieuw en langdurig oponthoud vreesde. Binnen een kwartiertje had hij België's hoofdstad bereikt, waar hij juist binnenreed, toen de op post staande soldaten voor een voorbijkomende patrouille salueerden. Zo kwam hij volkomen onopgemerkt binnen Brussel.

En dit was zijn geluk. Want anders had zijn fiets hem wel eens ontnomen kunnen worden. In de stad toch gaapte iedereen hem aan. Een burger per fiets, dat was in deze laatste dagen iets zeer ongewoons. Aanvankelijk meende hij, dat hij er tengevolge der ongemakkelijke treinreis een beetje verwilderd uitzag, maar weldra vernam hij, wat de ware oorzaak dezer ongebruikelijke belangstelling was. Burgers spraken hem aan, riepen hem toe, hoe hij hier binnen had kunnen komen zonder dat zijn fiets in beslag genomen was. Later vernam hij dat, geheel anders dan in Antwerpen en Brugge, in Brussel geen fiets veilig was. Die, welke niet angstvallig achter slot en grendel werden gehouden, werden onmiddellijk gerekwireerd.

Intussen had hij zich zonder de minste argwaan naar een goed hotel bij het Noordstation begeven, waar voor weinig geld een prachtige kamer te krijgen was, maar wegens de grote slapte voor de inwendige mens geen zorg meer gedragen werd. Er waren trouwens ook hotels, waar men zich terdege te goed kon doen; ook zelfs na het van overheidswege bepaalde sluitingsuur. Dat waren enige zeer goede eethuizen, waar vooral vele officieren kwamen en die daarom (evenals in Luik) een bijzondere bescherming genoten.

In Brussel viel van aanmatigend optreden der Duitsers weinig of niets te bespeuren. Was het omdat zijzelf, betrekkelijk weinigen in aantal, in de bevolking van deze grote stad opgingen, en zich daar niet als de alomtegenwoordige heersers gevoelden? Terwijl in alle andere steden de Duitse vlag op de toren wapperde, was dit in Brussel niet het geval. Tal van dames zag men daar met de nationale kleuren rondlopen; ook reed er bv. een automobiel, getooid met de Belgische vlag, waarop een zwarte rouwstrik bevestigd was.

Die dinsdag was in Brussel per proclamatie voorgeschreven, dat alle burgers, die indertijd meegevochten hadden (en wier namen op het stadhuis reeds te boek zouden zijn gesteld) op een nader aangeduide dag op een der stadspleinen moesten samen komen. Dit wekte bij sommigen enige bezorgdheid, maar nochtans was het op de Anspachlaan een gezellige drukte, waarin de weinige militairen schier teloor gingen. Zo heel veel van de oorlog had men in Brussel de laatste dagen trouwens niet bespeurd; gevangen soldaten werden daar niet meer over straat vervoerd sinds het voorgekomen was, dat het volk zo sterk was opgedrongen, dat een paar gevangenen waren ontsnapt en zich snel in burgerkleren hadden gestoken. Deze bijzonderheid werd de heer Boon door een Nederlander, aan wie hij een brief overbracht, medegedeeld.

In Brussel werd de Nieuwe Rotterdamsche Courant druk verkocht, niet echter voor 20 centiemen, zoals te Brugge het geval was geweest, maar voor 50 centiemen. Ook Duitse soldaten kochten dit Nederlandse blad, terwijl verscheidene groepen Brusselaars zich het gemeenschappelijk bezit van één exemplaar wisten te verzekeren. In het geheim werd op enkele straathoeken ook de Times verkocht, waarvoor fabelachtige prijzen werden geboden. Tien frank werd daarvoor meermaals betaald.

Brussel was wellicht de enige stad, waar men de voor België pasklaar gemaakte Duitse postzegels aan het postkantoor kon kopen. In verschillende andere plaatsen toch was dit bijna alleen voor de militaire correspondentie opengesteld en handelde men het verstandigst, als men deze gelegheidszegels in winkels kocht. Terwijl de heer Boon aan het Brusselse postkantoor voor vier postzegels van respectievelijk 3, 5, 10 en 20 pfennig (op de bekende primitieve wijze herschapen in zegels van 3, 5, 10 en 25 centiemen) slechts 43 centiemen betaalde, kostten deze in een Antwerpse boekwinkel één frank, dit wil zeggen nog 25 procent meer dan in Den Haag. Overigens was ook in Brussel het postverkeer nog geenszins ongelimiteerd toegelaten. Buiten het postkantoor stonden op een bord de namen van de plaatsen te lezen, waarheen men brieven verzenden kon. Het waren er slechts zes of zeven en daaronder was geen enkele stad in het buitenland. Velen waren dus voor hun correspondentie op particuliere vervoermiddelen of de tussenkomst van vriendelijke reizigers aangewezen.

De Heer Boon had reeds dinsdagmiddag een bezoek aan de Kommandantur willen brengen, die in een der departementen van algemeen bestuur gevestigd was. De lange file schrikte hem echter af en zo stelde hij zijn bezoek tot de volgende ochtend uit. Ook toen echter stonden er al weer tal van mensen, onder wie enkele huilende vrouwen de aandacht trokken. Belgische politieagenten droegen zorg, dat ieder op zijn beurt geholpen werd, doch de Duitse tolken (kenbaar aan de brede band om hun arm), die buiten het gebouw bijstand boden en inlichtingen gaven, hadden een bijzonder zwak voor liefvallige jongedames en loodsten deze zo mogelijk het eerst naar binnen. Nog gemakkelijker was hetgeen zich binnen het gebouw afspeelde, waar aan een lange tafel zeven of acht klerken voortdurend ijverig in de weer waren. Een Duits officier kwam daar plotseling binnenstuiven met een bekoorlijke dame,

wiens Frans hij nauwelijks verstond: zij was een zeer goede kennis van hem, zo beweerde hij, en moest onmiddellijk geholpen worden. Aan zijn verzoek werd voldaan: "Tien frank", zegde een der vlijtige kantoorheren, terwijl hij haar een bewijsstuk overhandigde. De dame nam het met een gracieus gebaar aan. Toen, zich glimlachend tot de officier wendend, zegde zij in het zuiverste Frans: "U wilt het zeker wel even voor mij betalen, nietwaar?" Hetgeen gebeurde, maar blijkbaar niet van ganser harte. Op zo'n krijgslist was de officier, die aanvallen op zijn beurs meer duchtte dan aanvallen op zijn hart, niet bedacht geweest.

De heer Boon was voornemens geweest van Brussel over Mechelen naar Antwerpen te fietsen, maar spoedig werd hem aan het verstand gebracht, dat hiervan geen sprake kon zijn. Men was zelfs hogelijk verbaasd, toen men van een fiets hoorde spreken. Hoe was het mogelijk, dat hij daarmee binnen Brussel was gekomen. De commandant begreep er zelf niets van; "overall zijn de orders verschillend", erkende hij. Maar hij haastte zich om op de Schein met koeien van letters te schrijven "Das Fahrrad darf nicht requiriert werden."

Voor die nieuwe Schein moest 5 frank betaald worden en dan diende hij nog tegelijk voor retourbiljet naar Antwerpen. Over Leuven, Aarschot en Lier is de heer Boon hier woensdag heen gespoord; met Mechelen was die dag geen verbinding. Controle was er niet in de treinen; ook bij de uitgangen werd niet op het vertonen van de kaartjes (monsterkaarten ditmaal) aangedrongen.

Tot Leuven reisde onze zegsman met een correspondent van de Italiaanse "Tribuna"; daarna moest hij overstappen en kwam hij in een militaire trein terecht, die van Luik was gekomen. Die trein bestond o.a. uit vele platte wagens met mortieren en

goederenwagens vol paarden. In de coupés zaten Duitse landstormmannen, die een paar maanden lang in Luik waren geweest en nu naar Antwerpen gingen. In deze laatste plaats kwam de heer Boon, die te drie uur in de namiddag uit Brussel was vertrokken, om negen uur 's avonds aan.

De volgende dag had hij ruimschoots gelegenheid om te constateren, dat de Scheldestad herleefde en ... de Duitsers waakzamer werden. Ditmaal moest hij bij het passeren der wachtposten zijn pas vertonen, wat vóór een paar weken niet het geval geweest was. Diezelfde dag fietste hij naar de trein van Roosendaal, waar hij met zijn fiets voor de luttele som van 1,50 frank heengevoerd werd.

2 november 1914

De Brusselse oorlogsschatting.

Na langdurige onderhandelingen is de Brusselse oorlogsschatting op 45 miljoen frank vastgesteld. Dit betekent een vermindering met 5 miljoen. Wekelijks moet 12,5 miljoen worden afbetaald.

3 november 1914

Berlijn, 2 november. Tot gouverneur van West België is de luitenant-generaal von Kramentra uit Hannover benoemd. Hij zal te Brussel wonen.

Op 28 oktober is de termijn afgelopen voor de inlevering van schiet- en blanke wapens door de burgerlijke bevolking van Brussel. Volgens een telegram uit Brussel aan de Kölnische Volkszeitung moet weer een groot aantal Belgen in het bezit van wapens zijn, wat

volgens de berichtgever, gelet op de stemming onder de massa, niet zonder gevaar is.

Men meldt ons uit Aardenburg op 31 oktober:

Volgens ons verstrekte zeer betrouwbare inlichtingen, wordt aan de Duitse families, die in Brussel verblijf houden, door de Duitse overheid in ernstige overweging gegeven, de stad te verlaten, aan welke aanmaning vele families voldoen. Dit verwekt onder de Belgische bewoners een zeker ongerustheid. Daar velen vrezen, dat wanneer de Duitsers eens gedwongen zouden worden de stad te verlaten, geheel Brussel zal vernield worden. Het gevolg is, dat ook weer Belgen de stad verlaten en vluchtelingen, die in Nederland zijn, er voorlopig van afzien terug te keren.

4 november 1914

Uit Leuven.

Men schrijft ons:

De "Zusters van Maria", die bij het bombardement uit Leuven gevlucht zijn, werden door de Duitse militaire overheid uitgenodigd om terug te keren. De zusters hebben nu hun moederhuis in die stad weer betrokken. Eveneens werden de paters Dominicanen, die sinds lang als vluchtelingen te Venlo vertoeven, door een Duitse Rode Kruisarts uitgenodigd naar hun klooster te Leuven terug te keren om 25 gewonden te verplegen. Hun werd de verzekering gegeven dat zij veilig zouden zijn. Aan het verzoek hebben de paters voldaan.

5 november 1914

Uit Leuven.

Men meldt ons uit Eindhoven:

Een tochtje naar Leuven heeft weinig aanlokkelijks. Ik sprak gisteravond een man, die voor zaken naar die plaats was geweest, en daar gistermiddag van terugkeerde. Van de verwoestingen in de stad behoef ik niets te melden, omdat het oud nieuws is. Van belang zijn echter de volgende bijzonderheden. De Duitsers hebben alle beschikbare lokaliteiten te Leuven tot hospitaal ingericht. Er is een groot tekort aan verplegers. Schier dagelijks komen uit het westen treinen aan met gewonden, meest officieren, die men klaarblijkelijk ver van het front wil verwijderen.

De Duitse genie werkt in de omstreken hard. Over de Dijle zijn, naast de herstelde bruggen, talrijke nieuwe geslagen bij de dorpen Weert, Waver, Court St. Etienne, enz.

De Leuvense bevolking verneemt niets van het oorlogsveld maar trekt zelf de conclusies uit het voortdurend aanbrengen van gewonden. Daar tegenover staat een druk transport van troepen naar het westen. Vorige zondag kwamen niet minder dan 12 trienen, waarvan één met kanonnen en paarden, door Leuven. De Duitse vlag wappert op de machines en de soldaten zingen.

In de nacht van vrijdag op zaterdag is door onbekenden, een poging tot sabotage gepleegd op de lijn Leuven-Luik. Grote dikke palen waren tussen Leuven en Tienen dwars over de rails gelegd. De trein ontspoorde, maar er hadden verder geen ongelukken plaats.

Het is opmerkelijk, dat op de Belgische lijnen zo uiterst voorzichtig wordt gereden.

De Duitse militaire overheid heeft naar aanleiding van het gebeurde in de plaatsen Verrijk, Bierbeek, Heverlee, Tienen en Leuven,

alsmede in de kleine dorpjes en gehuchten in de omtrek, bekend laten maken dat de daders, indien zij worden achterhaald of op heterdaad betrapt, zonder vorm van proces op de plaats zullen worden doodgeschoten.

De dorpen in de omtrek hebben alle hun patrouilleafdelingen. De soldaten gedragen zich vriendschappelijk jegens de bevolking, maar zij worden met achterdocht bejegend.

Zaterdag dreef over Aarschot een Zeppelin, die briefjes uitstrooide met de mededeling, dat Turkije zich geschaard had aan de kant van Duitsland en het de Turken reeds was gelukt "Een menigte Russen" gevangen te nemen.

6 november 1914

Uit Brussel.

Breda, 6 november. Een gisterenavond van Brussel te Breda aangekomen reiziger bevestigt, dat te Brussel een proclamatie aangeplakt is, waarin bekend gemaakt wordt, dat aan de stad Brussel een boete van 5 miljoen frank is opgelegd, wegens een opstootje, waarbij twee politieagenten zich tegen Duitse soldaten verzet hebben. De politieagenten weigerden namelijk op bevel van een Duitse officier een man te arresteren. Daarop ontstond een woordenwisseling, waarbij het volk te hoop liep en Duitse soldaten benevens de officier gemolesteerd werden. Met grote moeite gelukte het enige burgers het volk te kalmeren. In een daarop volgend geding werden de twee Belgische politiebeambten tot zware gevangenisstraf veroordeeld en daarna is aan de stad Brussel de bovenvermelde boete opgelegd.

7 november 1914

Van Aarschot is heel wat verwoest en meer leeggeplunderd. Van Leuven is het betere stadsgedeelte (tussen station-tuchthuis-stadhuis en studententehuis) geheel een ruïne.

Woonruimte is er wel te vinden. Lier is grotendeels verwoest en met levensvoorraad is het slecht gesteld.

8 november 1914

De burgerwacht te Brussel heeft op verklaringen van de Duitse regering de volgende verklaring moeten tekenen: Ik, ondergetekende, verklaar onder ede, dat ik nooit meer tegen de Duitsers of hun bondgenoten de wapens zal opnemen. Ik zal mij elke woensdag voor de Duitse overheid vertonen, om bewijs van tegenwoordigheid te geven en mij ter beschikking van de Duitse overheid te stellen.

9 november 1914

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Brussel, 6 november.

Na alle verhalen van geconfisqueerde auto's, behoorde er enige durf toe, met een dergelijk voertuig de grenzen te passeren, maar, daar ik over de schitterendste papieren beschikte en een Duitse handelaar liet meerijden, besloot ik het er nog eens op te wagen, temeer, daar ik van de weg over Antwerpen, waar al die in beslagnemingen waren voorgekomen, afzag en de veiliger weg over Baarle-Nassau nam. Zo reed ik dan de vierde november daar de grenzen over, nadat mij door een Nederlands officier meegedeeld was, dat het zeer gevaarlijk was. Ik verwonderde mij enigszins over de waarschuwing, maar kreeg later te Brussel de uitleg, dat, op

verzoek van het Nederlands gezantschap aldaar, in het vervolg een dergelijke waarschuwing aan iedereen gegeven zou worden voor hij zich met een auto in het Duits-Belgische gebied waagde, daar het onmogelijk werd op de talrijke klachten van Nederlandse onderdanen, wiens auto's afgenomen werden, gevolg te geven. De heer van Vollenhoven had alleen op de 4^e november zes automobielen terug moeten halen. Als men nu bedenkt, dat deze alle opgezocht moeten worden en er eindeloze conferenties tot het opzoeken moeten leiden, kan men begrijpen, dat dit extra werk door het gezantschap, dat buitendien toch reeds zo met werkzaamheden is overladen, niet gaarne gezien wordt, en men het verkeer per automobiel zoveel mogelijk wil beperken.

Nu moet toegegeven worden, dat dit verkeer werkelijk alle grenzen te buiten ging. Pleziertochtjes heen en terug werden georganiseerd en men zag auto's vol dames de slagvelden afrijden. Daarbij kwam, dat de firma's te Brussel, die passagiers naar en van Nederland brengen, als paddenstoelen uit de grond schoten. Voor mij ligt een lijst van meer dan 20 adressen, door het Nederlandse gezantschap verzameld, die alle dit lucratieve beroep uitoefenen.

Velen der passagiers hadden geen papieren en er wordt van Duitse zijde zelfs beweerd, dat spionage op grote schaal bedreven werd, waarom de Duitsers nu het autoverkeer geheel willen stremmen.

Maar voorlopig bemerkte ik daarvan op de door mij gekozen weg zeer weinig.

In tegenstelling met de laatste berichten waren er bij het betreden van België geen douanen op deze weg, noch Duitse, noch Belgische, en de Duitse soldaten van de grensbewaking lieten ons gemakkelijk passeren.

Over Turnhout, Herentals en Aarschot kwamen we te Leuven zonder een enkele maal aangehouden te zijn of ook zelfs maar een Duitse post gezien te hebben.

Te Leuven wordt alle mogelijke moeite gedaan om de graanmolens weer aan het werk te krijgen. Het te Antwerpen veroverde graan wordt bij treinen vol hierheen vervoerd en gemalen, waarop het weer gedeeltelijk naar Antwerpen terug gaat, maar voor het grootste gedeelte voor de Duitse troepen aan het front wordt verzonden. Tussen de puinhopen van Leuven dwalen reeds allerlei slag van bedelaars, die postkaarten, lucifers, sigaretten en andere artikelen te koop aanbieden. Er wordt hier reeds veel armoede geleden.

Op deze tocht heb ik ook iets gehoord over de redenen, waarom de stad Brussel de bekende boete van vijf miljoen frank zou zijn opgelegd. Een der hoogste magistraten heeft mij daarover het volgende medegedeeld:

Toen de Duitsers hier binnenkwamen, verlangden ze 50 miljoen van de stad, en schrik niet, 450 miljoen van de provincie Brabant. Brussels gemeenteraad trachtte aan te tonen, dat de stad de eerste niet kon betalen, maar dat de tweede helemaal belachelijk was, daar de provincie uit de kleine som, die in de begroting werd toegestaan, 5 à 6 miljoen per jaar, en die altijd reeds verbruikt was, voor ze gestort werd, geen boete kon betalen, daar er geen directe inkomsten, maar wel uitgaven waren. Na lang over en weer praten hebben de Duitsers dan ook van deze oorlogsschatting aan de provincie afgezien en gaven tevens de gemeenteraad 8 dagen tijd om de 50 miljoen bij elkaar te brengen, gedurende welke tijd zij beloofden niets te zullen rekwireren.

Burgemeester Max plakte daarop de bekende proclamatie aan, dat gedurende 8 dagen door het Duitse legerbestuur niets zou gerekwireerd worden.

Daarvoor werd hij reeds de volgende dag ter verantwoording geroepen en ofschoon hij het schriftelijk bewijs van deze overeenkomst kon overleggen, werd hem door de nieuwe gouverneur der stad medegedeeld, dat zijn voorganger dit mogelijkwijze toegestaan had, maar dat hij een hogere graad bekleedde dan deze, en het besluit niet erkende. Nieuwe onderhandelingen waren hiervan het gevolg, en ten slotte werd er afgesproken, dat er 20 miljoen betaald zou worden in 5 termijnen van 4 miljoen elk. Vier termijnen werden hiervan geregeld betaald, en de vijfde zou juist vervallen, toen Max bij de gouverneur ontboden werd en hem gevraagd werd, wat hij dacht van de overige 30 miljoen.

Max toonde zich uiterst verbaasd, en zegde gemeend te hebben, dat de rest der straf geschonken was en de 20 miljoen de gehele betaling zou uitmaken.

De Duitse gouverneur bleek het hiermede volstrekt niet eens en wilde de 30 miljoen, waarop Max dadelijk bevel gaf aan de bank om de betaling van de laatste 4 miljoen, die reeds gereed lag, te stoppen, tot het zeker was, dat de Duitsers deze als de laatste betaling zouden beschouwen. Toen ging het hard tegen hard. De gouverneur beweerde, dat Max zijn belofte brak, Max daarentegen, dat de Duitsers het deden en het slot was de bekende gevangenneming van Max, die op het ogenblik te Glatz in Silezië in een fort gevangen zit.

De gemeenteraad kreeg toen aanzegging, dat hij van zijn functie ontheven zou worden en de Duitsers het beheer der stad zouden overnemen, als de oorlogsschatting niet betaald werd.

Daarop volgden weer eindeloze onderhandelingen en het slot was, dat overeen gekomen werd, dat in het geheel 45 miljoen betaald moest worden.

Dat is nu gebeurd, maar de Duitsers wilden er de overige 5 miljoen toch nog uithalen en straffen een politieagent, die een officier had beledigd, met 5 jaar gevangenisstraf en de stad met 5 miljoen.

Nu is het de kwestie, dat, wanneer de Duitsers hiermee doorgaan, de stad Brussel telkens bij een vergrijp van een van haar beambten geld zal moeten betalen, terwijl het haar onmogelijk is al die mensen te controleren.

Het geval wil, dat de Duitse officier, die beledigd werd, in burger was en de Duitse gouverneur voor enige tijd op een desbetreffende klacht van de gemeenteraad geantwoord heeft, dat er geen geheime agenten in burger zijn. De Brusselse agent kon dus niet weten, dat hij met een Duits officier te doen had, daar deze niet in uniform was.

Het is te begrijpen, dat er krachtig geprotesteerd is, maar alweer wordt er gedreigd, dat, wanneer de boete niet voor of op 10 november betaald is, de Duitsers het bestuur der stad zullen overnemen, en ofschoon de gemeenteraad een memorandum heeft ingediend, zal hij, omwille van de vrede, toch wel betalen.

10 november 1914

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een onzer correspondenten schrijft:

Over de proclamatie betreffende de boete van 5 miljoen maakt de Brusselaar zich niet druk, maar vrijdagavond is er een andere proclamatie bijgekomen, die met geheel andere gewaarwordingen door hem gelezen wordt. Zij luidt ongeveer als volgt:

“Onlangs heeft de Duitse regering van België de Belgen aangeraden hun werk, dat zo lang stilgestaan had, weer te hervatten, daar de Duitse regering de werkloosheid, en de daaruit voortvloeiende hongersnood wilde tegengaan, maar ondanks alle moeite, die zij zich daartoe getroost heeft, weigert de Belgische bevolking haar werk te hervatten, en zijn er zelfs gevallen voorgekomen, dat directe bevelen der Duitse regering om zekere werken uit te voeren door de burgerij niet gehoorzaamd worden.

Het Duitse bestuur hernieuwt bij deze het bevel tot wederopneming van de arbeid, die nu mogelijk is, daar de dienst der treinen en der posterijen bijna weer normaal te noemen is.

Wanneer aan dit bevel geen gevolg gegeven wordt, zal de uitdeling van levensmiddelen door de liefdadige instellingen verboden worden aan hen, die zonder werk zijn, omdat ze het werk, dat hun aangeboden wordt weigeren.”

Nu is reeds door de schrijver van het Dagboek van de oorlog opgemerkt, dat iedereen naar de soepuitdeling loopt, en voorzeker zullen er daaronder zijn, die best met werken hun levensonderhoud zouden kunnen verdienen, maar de Duitse regering kan onmogelijk volhouden, dat het volk in het algemeen weigert te werken. Integendeel zij is zelf voor een groot deel schuld, dat de werkzaamheden in vele industrieën nog niet hervat werden, terwijl vele takken van nijverheid door de omstandigheden gedwongen

werden hun fabrieken en werkplaatsen te sluiten en gesloten te houden. Juist de beperking, ja, ik kan wel zeggen het gehele stopzetten van het automobiel rijden, dat ik gisteren beschreef, maakt de herleving der industrie weer iets onmogelijker, terwijl het wegnemen van alle paarden natuurlijk alle takken van nijverheid gevoelig heeft getroffen.

Nemen we bv. de suikerindustrie, die in België een belangrijke plaats inneemt, en die de Duitsers ook gaarne zouden zien herleven. Terstond stuit men op de moeilijkheid van het bietenvervoer, waarvoor geen paarden meer beschikbaar zijn. Maar voor de toebereiding van suiker heeft men ook nog steenkolen nodig, die eveneens met karren naar de fabriek gevoerd moeten worden. De eigenaar van de suikerfabriek wil desondanks doen wat hij kan, belegt een vergadering in Brussel met andere industriëlen, maar zijn auto wordt hem op weg naar Brussel afgenomen, ofschoon hij op uitnodiging van de Duitse regering handelt, die hem voor zijn reis een paspoort heeft gegeven. Door dit geval zijn de mijnwerkers in de kolenmijn, de voerlieden, en de werklieden in de suikerraffinaderijen werkloos, terwijl de boeren geen raad weten met hun bietenvoorraad, en geen geld krijgen om levensmiddelen te kopen.

De voortzetting van de bouw der verbindingslijn der Noord- en Zuidstations in Brussel, die duizenden brood verschaft stuit op soortgelijke bezwaren, daar de nodige materialen niet aangevoerd kunnen worden. Veel fabrieken zijn gesloten, omdat er geen grondstoffen meer zijn, die anders uit het buitenland komen, andere omdat hun afzetgebied verdwenen is. Zo bv. de schroevenindustrie. Negentig procent van de in België gefabriceerde schroeven worden in het buitenland verbruikt, en zelfs de 10 procent die België zelf in vreedstijd koopt, worden nu

niet gebruikt, daar de takken van nijverheid, welke de schroeven anders nodig hebben, ook stilstaan. Zo grijpt alles in elkaar en zitten alleen in Brussel 1000 arbeiders, die anders schroeven maken, nu brodeloos.

De commissie tot werkverschaffing dacht eerst aan het gewone werk, dat men tegen de winter door werklozen laat verrichten, namelijk het hakken van blokjes brandhout, maar moest daarvan spoedig afzien, daar alle paarden voor het houttransport door de Duitsers opgeëist worden. Daarop werden er alle mogelijke reparaties aan de publieke gebouwen en hospitalen gedaan, waarbij, om het werk zo lang mogelijk te laten duren, slechts drie dagen per week gewerkt werd, zodat ze met een kwart van hun weekloon tevreden moesten zijn. Dat zich op deze voorwaarden nog honderden aanmelden, is wel een bewijs, dat er nog heel wat werklustigen zijn. Nu raakt echter ook dit werk en eveneens het geld om het te betalen, op, terwijl de winter voor de deur staat, en de gezinnen reeds lange tijd op een kwart van hun loon geleefd hebben.

Zelfs voor de liefdadigheid zijn er niet genoeg paarden voorhanden om alle materialen te vervoeren. Daar er nu in verscheidene kolenmijnen toch niet gewerkt wordt, heeft men de paarden, die tot nog toe altijd daarin onder de grond gewerkt hebben, en geheel of gedeeltelijk blind zijn, naar Brussel laten komen, maar het is nog volstrekt niet zeker, of de Duitsers deze ook niet voor hun proviandtransport rekwireren. Want de knollen, die men op het oogenblik voor de weinige huurrijtuigen in Brussel ziet, zijn nauwelijks goed genoeg voor de vilder, en ik loop liever dan dat ik mij door zo'n schijnpaard tegen de Kruidtuinlaan laat opzwoegen.

Nu er bijna geen paard meer in België te krijgen is, en de benzinevoorraad der Duitsers ook op schijnt te raken, doen de Duitsers natuurlijk al het mogelijke om zoveel mogelijk van de treinen gebruik te maken, reden waarom op alle lijnen de opgeblazen bruggen hersteld worden, en de stationscommandant te Leuven mij kon mededelen, dat binnen enige dagen reeds de treinenloop geheel geregeld zou zijn, en zelfs de directe verbinding tussen Brussel en Antwerpen iedere dag verwacht kon worden.

Zoals men weet hebben de Duitsers hun grote benzinevoorraden steeds te Haren, een weinig noordelijk van Brussel gehad. Dat scheen de Engelsen ook bekend geworden te zijn, tenminste verleden week verscheen een Engelse vlieger, die drie bommen bij Haren liet vallen, die echter alle geringe schade aanrichtten, en het benzinedepot in het geheel niet raakten.

Hier bij Haren beginnen de Duitsers ook met de oprichting van een nieuwe loods voor luchtschepen. Ze hebben daartoe gebruik gemaakt van een particulier terrein, dat reeds verhuurd was, zonder de eigenaar ook maar zelfs van hun plan te verwittigen. De beide andere loodsen te St. Agatha Berchem en op het exercitieplein in Etterbeek naderen hun voltooiing, maar de Brusselaars, die steeds optimist blijven, menen, dat ze juist in orde zullen zijn, als de Duitsers zullen moeten vertrekken.

In drie dagen heeft men 92 treinen met gewonden door Brussel zien komen, en daar iedere trein toch minstens 300 gewonden bevat, kan men van een 30.000 gewonden spreken. Maar ook Franse en Engelse gewonden zijn daarbij. Eens toen mijn weg geheel toevallig door de Pascalstraat voerde, ontstond daar plotseling een grote opschudding. Ik zag mensen haastig in en uit de huizen lopen en meende, dat er brand was. Op mijn vraag, riep iemand mij toe: "Les

blessés belges.” En ofschoon ik er niets van begreep haastte ik mij met de anderen naar binnen.

Deze liepen het gehele huis door en de tuin in. Deze tuinen bevinden zich vlak langs de spoorbaan, die hier in een holle weg loopt, en vanuit de tuinen keek men boven in de trein, die ervoor stond, en om de een of andere reden het station nog niet kon binnen lopen. In de trein lagen en zaten Belgische gewonden, zie zich rechtten om met de burgers in de tuinen te kunnen spreken, maar informatie was er uit hen, door het gejoel niet te krijgen, en de opmerkingen, die gewisseld werden, betroffen hoofdzakelijk vrienden en familieleden. Alleen hoorden we, dat ze van het Nieuwpoortkanaal kwamen. Ondertussen hadden een paar barmhartige Samaritanen vruchten en sigaretten gehaald, die aan de ongelukkige gewonden toegestoken werden, maar het geschreeuw en gedrang nam zodanig toe, dat de Duitse officier, die de trein begeleidde, opmerkzaam werd, en door liet rijden. Men verzekerde mij, dat de Franse soldaten, die indertijd ontsnapten, toen ze als gevangenen uit Maubeuge, hierlangs gevoerd werden, ook op dezelfde wijze door de burgers van Brussel geholpen waren.

Van troepentransporten uit Duitsland naar het front kon niemand mij iets vertellen, daarentegen wel van het vervoer van de streek van Nieuwpoort naar Aken, met bestemming naar Rusland, terwijl een zegsman mij zelfs vertelde, dat de Duitsers dit troepentransport klaarblijkelijk geheim wilden houden, daar er sommige treinen waren, die aan beide einden een wagon met gewonden voerden, maar voor het overige met cavalerie en paarden gevuld waren.

13 november 1914

Berlijn, 12 november. De Norddeutsche Allgemeine Zeitung schrijft: Het Duitse bestuur heeft bevolen, de schade die de Engelsen door vernieling en beroving van particulier eigendom kort voor de overgave van de vesting Antwerpen hebben aangericht, nauwkeurig vast te stellen.

Blijkens de tot dusverre bekende resultaten van het onderzoek bedraagt de schade van Belgische en onzijdige handelsfirma's, volgens particuliere berichten uit Brussel, tenminste 200 miljoen F. Het verlies, door Duitse firma's geleden, is veel kleiner.

De Engelsen hebben alles vernield en geroofd wat zij in de entrepots aan de haven vonden, zonder zich erom te bekommeren aan wie de waren toebehoorden.

Wij hebben gemeld, dat de correspondent van de Tijd, die over onbehoorlijke bejegening van Engelse gewonden te Landen door Duitse militairen had geschreven, telegrafisch verklaard heeft, zijn beweringen tegenover de Duitse officiële tegenspraak te handhaven. Hij is er nu in een uitvoerige brief op teruggekomen, waarin hij er allereerst op wijst dat eerst bijna een maand na de publicatie van zijn verhaal de Duitse regering en militaire overheden de tijd gekomen achten, om dit te weerspreken na een onderzoek, dat in werkelijkheid geen onderzoek te noemen is. Uit hun communiqués blijkt wel, dat enkele soldaten gehoord zijn, die vermoedelijk tot de medeplichtigen, in elk geval tot de belanghebbende van een loochening van de wandaad te Landen behoren. Er blijkt echter niet uit de communiqués, dat de Duitse overheden ook de aanwezige gewonden zelf hebben gehoord, plus de beide Nederlanders, die in de trein reisden, de jonge juffrouw de Bruin van Amsterdam en de correspondent van de Tijd, plus de burgerlijke getuigen te Landen. Tegenover de getuigenissen van de

magazijninspecteur Huebner en de landweersoldaat Krueger, waarvan niet vermeld is, dat hun beweringen beëdigd zijn, verklaart de correspondent zich bereid, om, indien een volledig en onpartijdig onderzoek wordt ingesteld, hetzij aan een daartoe bevoegde commissie in Nederland of in Duitsland, hetzij aan de daartoe aangewezen rechter, onder ede zijn lezing te bevestigen.

Hij verklaart dan nog eens het volgende:

Vrijdag de 9e oktober in het middaguur heeft hij te Landen, in een ontzettend lange trein van personen- en goederenwagens met naar schatting 2000 gewonden, een veertig minuten oponthoud gehad, gedurende welk oponthoud de gewonden werden gevoed. Hij zag, hoe een groep van 200 à 300 Duitse soldaten, deels licht gewonden, die nog goed konden lopen, deels de Duitse soldaten van de bezetting Landen, af en aan zwermden voor de geopende wagendeuren van een der laatste wagons, razend en tierend tegen drie zwaar gewonde Engelse soldaten, waarvan hem hun Franse medegevangenen verzekerden, dat zij in geen vijf dagen eten hadden gehad. De gewonden werden als “zwijnen” beschimpt, bespuwd en enkele geweren werden op hen gericht. Toen hij een onderofficier betuigde, dat het toneel gruwelijk was, antwoordde deze: “De Engelse zwijnen, ze krijgen geld voor hun vuil werk” (daarmee zinspelend op de soldij, die de Engelse vrijwilligers genieten).

De soep is aan de Engelsen niet aangeboden, doch de Duitse soldaten hielden de rokende hoeveelheden hete soep aan hen voor, terwijl ze hen toedonderden: “Eten wilt ge hebben, zwijnen! Zwijnen! Kapot moet je! Dat kun je krijgen!” En terwijl ze dit laatste zeiden, richtten ze hun geweren op hen, terwijl anderen, die deze

wapens niet hadden, de vuisten dreigend ophieven of hen bespuwden.

Wat de bewapening der Duitse soldaten aangaat is het waar dat de gewonde soldaten geen geweren bij zich hadden, doch het opstootje bestond uit soldaten, die tot de lichtgewonden behoorden en uit soldaten van de bezetting Landen. Deze laatsten waren zij, die juist voor de bewaking en de orde op het station en het stationsemplacement waren aangewezen.

Tegenover de bewering dat het opstootje niet kan hebben plaats gehad, omdat de soldaten in de eetzaal gevoerd werden, stelt de correspondent dat die "eetzaal" bestond uit een opgeslagen, aan de voorzijde geheel open schuur, waarin enige bankjes. En daarin werden eerst de lichtgewonde soldaten gespijzigd en toen men daarmee gereed was, werd voedsel gebracht aan de zwaardere gewonden, die in de trein waren achtergebleven. De lichtgewonden en de door bewakingsdiensten aangewezen soldaten waren toen met de soepuitdelers langs de trein opgelopen, om hier en daar met hun kameraden in de trein nog een praatje te maken en kwamen zodoende ook bij de Engelsen terecht, toen daar de wagondeur geopend werd.